

ბონდო არველაძე

**დედოფალ შუშანიკის ეროვნული
წარმომავლობის შესახებ**

იაკობ ხუცესის ჰაგიოგრაფიული თხზულების „წამებად წმინდისა შუშანიკისი“ (V ს.) მთავარი მოქმედი გმირები არიან ქვემო ქართლის პიტიახში ქართველი ვარსკენი და მისი მეუღლე შუშანიკ მამიკონიანი. ვარსკენმა მიიღო რა მანდაცობა, შეეცადა მეუღლე და შვილებიც ამ რელიგიურ აღმსარებლობაზე მოექცია. მაგრამ შუშანიკმა მტკიცე უარი განაცხადა ქრისტიანობის უარყოფაზე და ქმარს განუდგა. ტრაგიკული კვანძი აქ შეიკრა... ვარსკენმა ჯერ სიტყვით სცადა დედოფლის დაყოლიება, მაგრამ, როცა დარწმუნდა, ამით მიზანს ვერ მიაღწევდა, ფიზიკურად გაუსწორდა და იგი აწამა. შვიდი წელი ჰყავდა დილეგში გამოკეტილი, მაგრამ დედოფალი ვერ გატეხა და იგი ქრისტიანად აღესრულა. შუშანიკის მარტვილობა აღწერა ვარსკენის სასახლის კარის მოძღვარმა იაკობ ხუცესმა და შექმნა გენიალური ჰაგიოგრაფიული ნაწარმოები — „წამებად შუშანიკისი“.

ცნობილმა არმენოლოგმა პროფ. ილია აბულაძემ ეჭვმიუტანლად დაადგინა, რომ ამ თხზულების ვრცელი ქართული რედაქციიდან არის ნათარგმნი სომხური ვრცელი რედაქცია.¹ ამას განსაკუთრებით იმიტომ ვუსვამ ხაზს, რომ საპირისპიროს ამტკიცებდნენ და დღესაც ამტკიცებენ სომეხი მეცნიერები... სომხურ რედაქციას ავტორი არ ჰყავს. ეტყობა, იაკობ ხუცესის ქართველობა არ ეჭაშნიკებოდა სომეხ მთარგმნელს და მისი სახელი სომხურ თარგმანში საერთოდ გააქრო.

იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამების“ შინაარსიდან ვიცით, რომ ვარსკენ პიტიახშის „ცოლად იყო ასული ვარდანისი, სომეხთა სპადპეტი-სად, რომლისათვის-ესე მიეწერე თქუენდა, მამისაგან სახელით ვარდან და სიყუარულით სახელით მისი შუშანიკ, მოშიში ღმრთისად, ვითარცა-იგი ვთქუთ, სიყრმიტგან თუსით“.² ამ ამონარიდის და სხვა საისტორიო წყაროების თანახმად, შუშანიკის მამა იყო ვარდან მამიკონიანი, სომხეთის

¹ მარტვილობად შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტი გამოსცა, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებელი დაურთო ილია აბულაძემ, ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1938.

² მარტვილობად შუშანიკისი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1978, გვ. 77.

სპასპეტი და სპარსელების წინააღმდეგ აჯანყების მეთაური. იგი ამ ბრძოლაში არარატის ველზე გმირულად დაიღუპა (451 წ.).

ამჯერად, ჩვენთვის საინტერესო ის არის, რომ მამიკონიანები ადრე ქართველები — ჭანები იყვნენ. მათ წინაპარს ჯერჯერობით დაუდგენელი მიზეზის გამო დაუტოვებია ჭანეთი და გადასულა ქართული ტაოს ტერიტორიის იმ ნაწილში, რომელიც პოლიტიკურად დროებით იყო დაკავშირებული სომხეთთან. აქვე გვსურს შევნიშნოთ, ისტორიული მონაცემების სუბიექტური და ტენდენციური განხილვის საფუძველზე ზოგიერთი მეცნიერი ტაოს ისტორიული სომხეთის პროინციად მიიჩნევს, მაგრამ უცხოური, ქართული და თვით სომხური წყაროების მიუკერძოებელი და ობიექტური ანალიზის ნიადაგზე ტაო ოდითგანვე ქართული მიწა იყო. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ როგორც პავლე ინგოროყვამ გაარკვია, ტაოს ერთი ნაწილის დაკავშირება სომხეთთან პოლიტიკურად მომხდარა „არა უადრეს მეორე საუკუნის ნახევრისა და არა უგვიანეს მეოთხე საუკუნის დასაწყისისა... ტაო ორ ნაწილად ყოფილა გაყოფილი — ამიერ ტაო საქართველოს საზღვრებში შედიოდა, იმიერ ტაო პოლიტიკურად ყოფილა დაკავშირებული სომხეთთან. ამიერ ტაო მოიცავდა მდინარე ოლთისის წყლის ხეობას, დაწყებული მამროვანის (ნამროვანის) კარებიდან (ვიწროებიდან) ვიდრე ტაოსკარის სექტორამდე. ეს არის ბანა — ოლთისის პროინცია. იმიერ ტაო (ე. ი. ტაოს ის ნაწილი, რომელიც ერთხანს პოლიტიკურად სომხეთთან იყო დაკავშირებული) შეიცავდა ტაოს სამხრეთს და დასავლეთ სანაპიროებს ჭოროხამდე“.³

ძველი სომეხი ისტორიკოსის ფავსტოს ბიზანდუციის ცნობით (V) ტაოს იმ ნაწილს, რომელიც სომხეთთან დროებით იყო დაკავშირებული, მამიკონიანთა ქვეყანა ეწოდებოდა. ამავე ისტორიკოსის გადმოცემით, მანუელ მამიკონიანი სომხეთის მეფეს ვარაზდატს (374-377) ასე მიმართავდა: ჩვენ არასდროს ვყოფილვართ თქვენი მსახური, არამედ ვიყავით თქვენი თანასწორნი; შეიძლება თქვენზე უფრო გამოჩინებულნი. ჩვენი წინაპრები იყვნენ მთავარი ჭანისტანში. იქვე შენიშნავს, რომ რაღაც შინაური კონფლიქტის გამო დაუტოვებიათ ჭანეთი და გადასულან ტაოს სომხურ ნაწილში.⁴ როგორც ვხედავთ, გადმოცემები მამიკონიანებს ადგილობრივ სომეხ მთავრებად არ განიხილავენ და მოსულებად თვლიან. თუ რატომ დატოვეს შშობლიური მხარე, ამის კონკრეტული მიზეზი არ ჩანს. რაც შეეხება გადმოცემებში მოხსენიებულ „ჭანისტანს“, მეცნიერები მას ერთხანს ჩინეთად მიიჩნევდნენ. მაგრამ ცნობილმა სომეხმა მეცნიერმა პროფ. ნ. აღონცმა დაამტკიცა, რომ „ჭანთა“ ქვეყანა არის — მამიკონიანთა საგვარეულოს მხარის — ტაოს მეზობლად მდებარე „ჭანეთი“ და არა შორეული ჩინეთი. «Последняя часть сказания имеет целью объяснить, каким образом Мамиконяны попали из Китая в Таик, их фамильную область, оказывается, царь нарочно поселил их на краю света. В сказании произошло

³ გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 489, 493.

⁴ ფავსტოს ბიზანდუცი, „სომხეთის ისტორია“, 1889, გვ. 37.

недоразумение на почве толкования страны ченов. В первоначальной традиции под ченами понимались не отдаленные китайцы, а соседние цанны, живущие не далеко от родной области Мамиконидов, Тайка; цанны у армян назывались – ჭან-ჭანიქ у Хор. ныне Джаник. Фамильные качества Мамиконидов, пылкий темперамент и отменная храбрость, роднят их скорее с цаннами, еще в VI ст. отличавшимися воинственностью, чем со смиренными китайцами. При этом освещении легенда о Мамиконидах приобретает историческую почву»⁵ — წერს პროფ. ნ. აღონცი.

სომეხი ისტორიკოსის ამ ცნობაში ჭანეთი რომ იგულისხმება, ამას საფუძველს უმაგრებს მამიკონიანთა გვარის ფუძემდირი, რომელსაც ყურადღება პირველად მიაქცია და მისი ეტიმოლოგია მოგვცა პროფ. ნ. აღონცი-მა: „...მამაკ. ...Он встречается в исторической литературе как собственное имя в роде Мамиконидов; первоначально он служил родовым титулом для одного из княжеских родов, а потом сделался фамильным имеем подобно двум рассмотренным титулом: მამაკ или მამიკ — მამიკონ — ეან, как от ასპეტ — ასპეტუნი или от მალხაზ — მალხაზუნი. Мы полагаем, что მამაკ-კ не что иное, как арменизированная форма иберийского მამაკ; слово это также происходит от родового периода и значит отец рода, родовладыка, синонимно с груз. მამაკ-სახლისი“⁶.

როგორც ვნახეთ პროფ. ნ. აღონცმა დამაჯერებლად დაამტკიცა, რომ მამიკონიანები წარმომავლობით ქართველები იყვნენ, რაც მათ, რა თქმა უნდა, იცოდნენ (ფავსტოს ბუზანდუცის ცნობით) და ამით ამაყობდნენ კიდევ. ამგვარი ქართული სისხლის მქონე მამის ოჯახში დაიბადა და აღიზარდა შუშანიკი, რაც მის ფოლადისებურ ნებისყოფასა და მტკიცე აღმსარებლობაში გამოჩნდა. მიუხედავად არაადამიანური ტანჯვისა, მან არ უარყო ქრისტიანობა და თავი შეგნებულად გადადო მოწამეობრივი სიკვდილისათვის. ამ თვალსაზრისით, იგი იყო სულიერი წინაპარი იმ ასი ათასი წამებული თბილისელი მოქალაქისა, რომელთაც არ შეურაცხევს ხატი, არ უარყვეს ქრისტიანობა და მოწამეობრივად აღესრულნენ მეტეხის ხიდზე.

გადმოცემის თანახმად, შუშანიკის გვამი მეტეხის ეკლესიის ეზოში განისვენებს. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ შუშანიკი პირველად ქართულმა ეკლესიამ შერაცხა წმინდანად, ხოლო სომხურმა მოგვიანებით.⁷

ამდენად, ბუნებრივია, შუშანიკის მარტვილობა პირველად აღწერა ქართველმა მწერალმა იაკობ ხუცესმა, რომლისთვისაც უსათუოდ იყო ცნობილი მამიკონიანთა ქართული წარმომავლობა და ალბათ ამ ფაქტორმაც განსაზღვრა, მშობლიურ ენაზე შეექმნა პირველი ჰაგიოგრაფიული თხზულება.

⁵ Армения в эпоху Юстиниана, 1971, ერევანი, გვ. 403-404.

⁶ Н. Адонц, Армения в эпоху Юстиниана, 1971, ერევანი, გვ. 402-403 (სომხური სიტყვების ქართული ტრანსკრიპცია გვეკუთვნის ჩვენ — ბ. ა.).

⁷ შ. ონიანი, იაკობ ხუცესი — „წამება წმიდისა შუშანიკისი“, 1978.